

Слободан
Јовановић
поводом
150
година
од рођења

Слободан Јовановић- поводом 150 година од рођења

Слободан
Јовановић

поводом
150
година
од рођења

Српска академија наука и уметности

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

S C I E N T I F I C M E E T I N G S

Book CLXXXVIII

P R E S I D E N C Y

Book 13

SLOBODAN JOVANOVIĆ

ON THE OCCASION OF THE 150th ANNIVERSARY OF HIS BIRTH

Scientific conference held at the Serbian Academy of Sciences and Arts
on November 7–8, 2019

BELGRADE 2020

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXXXVIII

ПРЕДСЕДНИШТВО

Књига 13

СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ

ПОВОДОМ СТО ПЕДЕСЕТ ГОДИНА ОД РОЂЕЊА

Научни скуп одржан у Српској академији наука и уметности
7. и 8. новембра 2019. године

БЕОГРАД 2020

Редакциони одбор
академик Косџа Чавошки, уредник
академик Љубодраџ Димић
џроф. др Раџко Марковић
џроф. др Радомила Васић
џроф. др Мирјана Сџефановски
џроф. др Мило Ломџар
др Борис Милосављевић, секретџар
Драџица Пуљаревић

Главни уредник

академик Марко Анђелковић

Уредници

академик Косџа Чавошки
академик Александар Косџић

Издавач

Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Технички уредник

Никола Сџевановић

Лектор

Тања Рончевић

Коректор

Раџка Павловић

Дизајн корица

Драјана Лацмановић–Лекић

Штампа

Службени гласник, Београд

ISBN 978-86-7025-869-3

Тираж 400 примерака

© Српска академија наука и уметности, 2020.

САДРЖАЈ

Коста Чавошки, Александар Костић, <i>О овој књизи</i>	9
Владимир С. Костић, <i>Поздравна реч</i>	11
Коста Чавошки, <i>Уводна реч</i>	13
Радмила Васић, <i>Један поглед на концепцију државе у радовима Слободана Јовановића</i>	15
Radmila Vasić, <i>One View of the Concept of State in the Works of Slobodan Jovanović</i>	33
Танасије Маринковић, <i>Страни уочицаји на теорију државе Слободана Јовановића</i>	35
Tanasije Marinković, <i>Slobodan Jovanović's Theory of State in Context</i>	52
Владан Петров, <i>„Парламентарно право“ Слободана Јовановића</i>	55
Vladan Petrov, <i>Slobodan Jovanović's „Parliamentary Law“</i>	65
Дарко Симовић, <i>Актуелности мисли Слободана Јовановића о структури парламента – некад и сад</i>	67
Darko Simović, <i>The Relevancy of the Viewpoints of Slobodan Jovanović on the Structure of Parliament – Then and Now</i>	82
Сања Ђурђић, <i>Концепција поделе власти у делу Слободана Јовановића</i>	83
Sanja Đurđić, <i>The Separation of Powers Concept in the Works of Slobodan Jovanović</i>	100
Коста Чавошки, <i>Слободан Јовановић о личностима револуционара</i>	103
Kosta Čavoški, <i>Slobodan Jovanović on Revolutionary Characters</i>	113
Зоран Чворовић, <i>Феномен правне свесности у радовима Слободана Јовановића и Ивана Иљина</i>	115
Zoran Čvorović, <i>The Phenomenon of Legal Awareness in the Works Slobodan Jovanović and Ivan Ilyin</i>	141

Слободан П. Орловић, <i>Садашњосћ Србије по мерилима сувереносћии</i> <i>Слободана Јовановића</i>	143
Slobodan P. Orlović, <i>Contemporaneity of Serbia by Criteria of the Sovereignty</i> <i>of Slobodan Jovanović</i>	159
Борис Милосављевић, <i>Филозофске теме у делу Слободана Јовановића</i>	161
Boris Milosavljević, <i>Philosophical Issues in Slobodan Jovanović's Work</i>	178
Љубодраг Димић, <i>Слободан Јовановић и Српски културни клуб (1937–1941)</i>	181
Ljubodrag Dimić, <i>Slobodan Jovanović and the Serbian Cultural Club (1937–1941)</i>	204
Мира Радојевић, <i>Дојринос Слободана Јовановића проучавању</i> <i>националне историје XIX и прве половине XX века</i>	205
Mira Radojević, <i>Slobodan Jovanović's contribution to the study of Serbian history</i> <i>of the 19th and the first half of the 20th century</i>	220
Александар Животић, <i>Слободан Јовановић и улога војног фактора</i> <i>у политичком животу Србије и југословенске краљевине (1903–1945)</i>	221
Aleksandar Životić, <i>Slobodan Jovanovic and the Role of the Military Factor</i> <i>in the Political Life of Serbia and the Yugoslav Kingdom (1903–1941)</i>	234
Мирјана Стефановски, <i>Слободан Јовановић о дводомном сисџему</i> <i>у Уставној реформи из 1901. године</i>	235
Mirjana Stefanovski, <i>Slobodan Jovanović on Bicameral System</i> <i>in Constitutional Reform of 1901</i>	253
Марко Павловић, <i>Слободан Јовановић и народни посланици</i>	255
Marko Pavlović, <i>Slobodan Jovanović and Members of Parliament</i>	277
Небојша Ранђеловић, <i>Слободан Јовановић vs. Лазар Марковић</i> <i>– јравна природа настанка једне краљевине</i>	279
Nebojša Ranđelović, <i>Slobodan Jovanović vs Lazar Marković</i> <i>– the Legal Nature of the Formation of a Kingdom</i>	288
Јовица Тркуља, <i>Слободан Јовановић као сарадник листа „Порука“</i>	289
Jovica Trkulja, <i>Slobodan Jovanović as a contributor to the journal Poruka</i>	316
Јован Попов, <i>Слободан Јовановић о светској књижевности</i>	319
Jovan Popov, <i>Slobodan Jovanović sur la littérature mondiale</i>	330

Снежана Д. Самарџија, <i>Слободан Јовановић о историји и традицији у српској књижевности</i>	333
Snežana D. Samardžija, <i>Slobodan Jovanović on History and Tradition in Serbian literature</i>	349
Горан М. Максимовић, <i>Слободан Јовановић као књижевни критичар</i>	351
Goran M. Maksimović, <i>Slobodan Jovanović as a Literary Critician</i>	373
Зорица Несторовић, <i>Када је разлика знак аутентичности: Слободан Јовановић о Лазу Костићу</i>	375
Zorica Nestorović, <i>When the Difference is the Sign of Authenticity: Slobodan Jovanović on Laza Kostić</i>	390
Бојан Јовић, <i>(Ре)конструкција једног читалачког укуса: поетика књижевности Слободана Јовановића</i>	391
Bojan Jović, <i>(Re)construction of a reader's taste. Literary poetics of Slobodan Jovanović</i>	407

О ОВОЈ КЊИЗИ

Објављени реферати изложени су на научном скупу одржаном у Српској академији наука и уметности 7. и 8. новембра 2019. године. Посвећени су Слободану Јовановићу, једном од најугледнијих научника и професора Универзитета у Београду, председнику Српске краљевске академије, ректору Универзитета у Београду, декану Правног факултета, уреднику Српског књижевног гласника, председнику и потпредседнику Министарског савета Краљевине Југославије, оснивачу и председнику Српског културног клуба. На политичком суђењу одржаном јула 1946. године у Београду Слободан Јовановић је осуђен у одсуству на двадесет година робије с принудним радом и конфискацију целокупне имовине. Умро је у Лондону 1958. године. У поратном периоду системски је „брисан из памћења“. Требало га је заборавити, онемогућити објављивање књига, искључити га из образовног система, цитирати без навођења извора. Зато рецепција његовог дела захтева посебну пажњу и нужно се одвија у више етапа. Почетком деведесетих година поново су у Београду објављена његова сабрана дела. У Српској академији наука и уметности 1997. године је одржан научни скуп посвећен Слободану Јовановићу. Рехабилитован је 2007. године. Због свог дела и методе којом је писао радове Слободан Јовановић је постао камен међаш за друштвене и историјске науке. Поново је закупио пажњу наше научне и културне јавности, не остављајући равнодушним следбенике и критичаре. Од прошлог научног скупа одржаног у Српској академији наука и уметности прошло је више од двадесет година. Научни скуп, организован поводом 150 година од рођења Слободана Јовановића, пружио је прилику да се са временске дистанце, из новог угла, сагледа Јовановићев обимни научни опус, као и политички и друштвени рад. У саопштењима је тумачен Јовановићев допринос теорији државе, уставном праву, социологији, историографији и књижевности. Закључено је да је неопходно објављивање новог критичког издања целокупних дела Слободана Јовановића.

Уредници

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Данас, када покрећемо обележавање године посвећене Слободану Јовановићу, нисмо дужни да било шта објашњавамо, али нема разлога да понешто и не појаснимо. Наиме, пре неколико година, Српска академија наука и уметности одлучила је да сваку текућу годину посвети неком од својих значајних чланова, најчешће, али не и нужно везујући такве одлуке за пригодне годишњице и јубилеје, а без икакве намере или примисли да у редоследу таквих обележавања прави и вредносне хијерархије. И тако, после Јована Цвијића, Стојана Новаковића и Михаила Петровића, 2019. годину посвећујемо Слободану Јовановићу. Он је био члан Српске краљевске академије од 1905. године, а њен председник од 1928. до 1931. године. Професор Сима Ђирковић наводи да му се у свесци Годишњака САНУ која покрива ратне године, а која је објављена 1946. године име наводи на првом месту као најстаријем члану Академије друштвених наука. Међутим, од тада па до своје смрти 1958. године његово име се не налази ни у једном прегледу састава Академије. Тек у 77. књизи Годишњака која се бави радом САНУ у 1970. години, а штампа се 1972, уврштен је међу преминуле и надаље третиран као и сви други почивши чланови.

Искуство указује да се највеће битке бију у превојима топографских мапа, а након сукоба магле политике по правилу сакривају личности, поступке и догађаје неопходне за разумевање смисла, окружења и контекста времена. *Damnatio memoriae* није наш изум, мада је и ова средина умела да тај поступак обилато користи.

У првом поглављу Књиге смеха и заборав, Милан Кундера описује догађај из фебруара 1948. године, када се Готвалд, вођа чешких комуниста, са балкона прашког барокног дворца обраћа стотинама хиљада грађана. Ужасно је хладно, пада снег и Клементис који стоји иза њега, скида своју шубару и ставља је брижно гологлавом и старијем Готвалду на главу. Четири године касније Клементис, означен као „буржујски националиста“ и учесник у троцкистичко-титоистичко-ционистичкој завери, бива оптужен за издају и, заједно са Сланским, обешен. Пропагандно одељење има сада пуне руке посла да га избрише из историје и свих фотографија, укључујући и ону зимску са Готвалдом, који на ретушираној слици коначно стоји сам. Али, греша и пропагандно одељење и на слици о којој говоримо, на глави Готвалда заборавља да избрише Клементисову шубару. Госпође и господо, на крају крајева, увек нешто остане!

Године 1946. Слободан Јовановић је у одсуству осуђен на 20 година робије, губитак политичких и грађанских права, конфискацију имовине и губитак држављанства. До своје смрти

1958. године неће се вратити у Београд. И да га нису неке институције и појединци отимали од заборавља, крзнена капа која би трајно остала на хипотетичким сликама времена у којима је био активни учесник, упркос покушајима да се са њих Слободан Јовановић избрише или маргинализује, његова су дела, полихисторско умеће једног правника, историчара, књижевника и критичара, да се у коштац ухвати за упечатљиво разноврсним темама, а да истовремено јавно делује и као професор и декан Правног факултета, ректор Универзитета у Београду, председник Српске краљевске академије, нестраначки потпредседник Министарског савета Краљевине Југославије од 27. марта 1941. године, а потом председник и потпредседник Министарског савета Краљевине Југославије у избеглиштву. Понављам, увек нешто остане! Он је за собом оставио 20 томова рукописа, о којима ће један други члан Академије, Јован Скерлић, рећи да их је написао највећи стилиста свог времена – да набројимо само неке: Друга влада Милоша и Михаила, Уставно право Краљевине СХС, Влада Милана Обреновића, О суверености, Основи правне теорије о држави, Српско-бугарски рат, Енглески парламентаризам, Светозар Марковић, Макијавели, Политичке и правне расправе, Уставно право Краљевине Србије, Уставобранитељи, итд. Данас и у активностима које ће следити, Српска академија наука и уметности не улази у политичке несугласице, осуде или рехабилитације једног времена и појединаца у њему (то свако од нас, ако има потребу, може сам да уради; коначно, 2007. године Слободан Јовановић је постхумно рехабилитован одлуком Окружног суда у Београду, а пресуда којом је осуђен на робију и губитак части проглашена ништавном). Академија ће покушати да, уз претходне напоре других у том смислу, помогне у растеривању политичких магли са почетка овог обраћања и укаже на, по много чему, неупоредив опус Слободана Јовановића. Покушаћемо да одамо признање делу нашег почившег председника, ослобађајући му у овој кући место које му припада. Јер, Слободан Јовановић се ипак, истина посмртно, вратио кући!

Уз ограничења сопственог образовања, моје лично искуство са списима Слободана Јовановића заснива се на књизи Вођи француске револуције, пре више од 50 година, и, са неопростивим закашњењем, на Једном прилогу за проучавање српског националног карактера, у коме сам, иако скептичан према колективним проценама менталитета и карактера, остао збуњен оштрином запажања. Иако стилем покушава да истраје на утиску мирноће, имао сам осећај да га је та вивисекција (тешко налазим бољи израз) болела – и то, болела много! И колико је био у праву Јован Стерија Поповић у стиховима: „Ко преза роду истину рећи, худ је да народ учи“. Коначно, иако неко може рећи да се ради о општем месту, имам потребу да укажем на његово веровање да ће наша будућност највећим делом зависити „од степена наше културе“.

У том смислу, молим вас да и моје речи схватите као ефемерну епизоду једног јубилеја, а да почетак прославе године посвећене Слободану Јовановићу стварно започнемо читањем његових књига и списа, дужни да се замислимо и када нам се описи нас самих не свиђају.

Владимир С. Костић

УВОДНА РЕЧ

Дана 21. новембра по старом, а 3. децембра по новом календару навршава се 150 година од рођења Слободана Јовановића, једног од највећих научника, писаца и јавних личности које је српски народ имао у првој половини XX века. Поводом те годишњице наша Академија донела је одлуку да приреди овај научни скуп, који је посвећен његовом бесмртном имену и великом делу.

Академија је и до сада посвећивала одговарајућу пажњу нашим великим људима и најугледнијим својим члановима, попут Јована Цвијића и Стојана Новаковића. Али према Слободану Јовановићу ова установа има и посебан дуг, јер се после Другог светског рата о њега тешко огрешила. Иако је у Академију примљен још 1905. године, а њен председник био од 1928. до 1931. године, он је 1945. за Академију престао да постоји. Тако већ у 52. књизи Годишњака Слободан Јовановић није ни поменут, као да никада није постојао. Па ни после његове смрти 12. децембра 1958. године, његово име се не наводи у пописима преминулих чланова. Тек у 77. књизи Годишњака, која је извештавала о раду Академије у 1970, а објављена је 1972. године, његово име први пут се појављује на списку преминулих чланова. Тако је Слободан Јовановић скоро седамнаест година у овој установи доживљавао *damnatio memorie*, осуду на заборав, која је својевремено практикована у древном Риму као брисање и свих анала који су се уредно водили.

У самој Академији постојала је и плоча с ликом Слободана Јовановића у барелефу, коју је израдио Ђорђе Јовановић. Она је, нажалост, уништена, али је сачувана њена фотографија.

То, међутим, није било све чему је Слободан Јовановић после Другог светског рата био изложен. Дана 15. јула 1946. године на суђењу Драгољубу Дражи Михаиловићу и још шеснаесторици оптужених, Слободан Јовановић је осуђен на казну лишења слободе с принудним радом у трајању од двадесет година, губитак политичких и појединих грађанских права у трајању од десет година, конфискацију целокупне имовине и на губитак држављанства. Нама једино остаје да се питамо каквом је то принудном раду старац од 77 година могао бити изложен. То је заправо био и кључни разлог због којег га је и Академија подвргла забораву.

Њој, међутим, није било неугодно да 11. новембра 1948. године акламацијом – јавним гласањем – прогласи Јосипа Броза Тита за свог почасног члана, а да Мошу Пијаде 14. новембра 1950. и Едварда Кардеља 17. децембра 1959. одмах изабере за редовне чланове без икаквог приправничког стажа.

Срећа је ипак била што је Слободан Јовановић остао у Лондону. Иначе је могао проћи као академик Милош Тривунац, који је новембра 1944. године без икаквог суђења убијен, а да никада није откривено где је покопан.

Није, међутим, само име Слободана Јовановића било прекривено велом заборава, већ је дуго времена било забрањено и издавање свих његових списа, о чему је водила рачуна ондашња идеолошка жандармерија, оличена у којекаквим идеолошким комисијама. Но, због недовољне

будности, и таквим жандармима понешто промакне. Године 1963. у издању Матице српске и Српске књижевне задруге објављено је капитално дело Српска књижевност у сто књига, у којем је једна књига садржавала књижевне радове Слободана Јовановића. То је био страشان преступ, па су приређивачи те књиге каштиговани. Када се, ипак, 1971. године појавило друго издање овог дела, књига Слободана Јовановића је хитно повучена из штампе, а већ отиснути табаци уништени.

Последњи чин ове посмртне страдије Слободана Јовановића одиграо се почетком фебруара 1985. године када је, под председништвом Слободана Милошевића, Градски комитет Савеза комуниста Београда оценио да би издавање сабраних дела Слободана Јовановића био неприхватљив чин, пошто се ради о „књигама председника бивше емигрантске владе и ратног злочинца чији је министар војске био Дража Михаиловић“. Тог тренутка Слободан Милошевић изгледа није знао, и у томе је можда прст судбине, да није само у сукобу са слободом већ и са човеком коме дугује своје јединствено име. А када је једном прогледао, не само оком него и духом, Слободан Милошевић је сигурно запазио да има многе имењаке, Слободане, и да то лепо име (Слободан односно Слободанка), које му је кум на крштењу дао, и други родитељи радо надевају својој деци. У том мноштву Слободана један је морао бити први, родоначелник тог расејаног семена слободе. Тај први имењак слободе био је Слободан Јовановић. Његов отац, Владимир Јовановић, као велики поклоник либерализма и најпознатијег либералног мислиоца деветнаестог века, Џона Стјуарта Мила (John Stuart Mill), желео је да и именима своје деце изрази свој либерални *credo*. И као што је Мил своје главно дело насловио О слободи, тако је и Владимир Јовановић свом сину дао име „Слободан“, а својој кћери „Правда“. Прво име се потом врло лепо запатило, док друго није, ваљда и због тога што у нашем народу правдољубивост нема онај жар који има слободољубивост.

Напоследку, како ће о многим видовима научног и књижевног дела Слободана Јовановића бити речи на овом симпозијуму, ја ћу само још нешто рећи о његовом језику. Читајући пажљиво Вође Француске револуције, у погледу књижевног језика његово најбоље дело, приметио сам једну необичност. Иако наводи многе француске револуционаре, он ниједног дословно не цитира него само парафразира његове речи. Закључио сам да је тако поступао у вери да би дослован превод с француског језика нарушио кохерентност његовог књижевног стила. А он је с Богданом Поповићем био творац чувеног београдског стила, којим су писали и многи сарадници Српског књижевног гласника.

Такође сам запазио да, иако је изврсно знао француски и немачки, а веома добро и енглески језик, Слободан Јовановић ни један свој рад није објавио у иностранству него искључиво на српском језику. За њега је језик био једино средство којим се може постати свестан своје индивидуалности. А човек само једном језику у потпуности припада, чак иако касније добро научи многе друге језике. Јер, сваки језик је особен узор мишљења, па оно што се промишља на једном језику, никада се не може на исти начин поновити на другом језику.

Уз то је Слободан Јовановић добро знао да је језик веома важно обележје националног идентитета, па да стога сви ми морамо говорити и писати нашим изворним језиком, који је очишћен од свих позајмица и туђица. Што је језик чистији, то је и природнији, баш као и језик Слободана Јовановића. И само таквим језиком један народ може достићи националну самосвест и остварити слободу, коју је својим именом оличавао и сам Слободан Јовановић.

Коста Чавошки

САДАШЊОСТ СРБИЈЕ ПО МЕРИЛИМА СУВЕРЕНОСТИ СЛОБОДАНА ЈОВАНОВИЋА

СЛОБОДАН П. ОРЛОВИЋ*

С а ж е т а к. – У раду је анализирана теорија државне суверености Слободана Јовановића, описано (његово) поређење државне суверености са народном и правном сувереношћу и оцењена сувереност савремене Србије по критеријумима Слободана Јовановића. Елементи државне суверености – независност, неограниченост и право прописивања надлежности, недељивост, неотуђивост и постојање највеће физичке силе – измерени садашњим државним тренутком Србије, указују на то да је државна сувереност само делом остварена и то, пре свега, због стања на Косову и Метохији.

Кључне речи: сувереност, Слободан Јовановић, Србија, држава, устав

УВОД

Питање суверености Слободан Јовановић је сматрао најспорнијим унутар науке о држави и таквим да му је „суђено остати увек отворено“.¹ По свом пореклу старо питање, сувереност је била предмет расправљања још у античкој Грчкој, у средњем веку „идеја суверености помрачала је“ и тек са изласком из средњег века, стварањем народних држава, формира се сама „идеја суверености“.² Заокруживање идеје суверености значи да се више не расправља само о томе, као у античком свету, коме суверена власт има да припадне, него се утврђује још, поглавито, шта је то суверена власт, пречишћава се појам суверености и израђује се дефиниција суверености (крунисана Боденовим (*Bodin*) списом *Les Six Livres de la République*).³ Временом се

* Правни факултет, Универзитет у Новом Саду

¹ Слободан Јовановић, *О суверености*, Ниш 1996, 5.

² *Ibid.*, 6–8.

³ *Ibid.*, 8. Први прерогатив суверености је заповедати, свима уопштено и свакоме појединачно (*La premiere marque de Souveraineté est donner loy à tous en general, et à chacun en particulier*). Принц има суверену моћ (*qui a la souveraineté*) да заповеда свима уопштено и сваком појединцу. Jean Bodin, *Les Six*

доктрина о суверености развијала у правцу две различите димензије: унутрашње, која је подразумевала да суверен има „највишу команду“ у одређеном друштву, изнад које нема више и која је слободна да одлучује о свим питањима унутрашње политике; и спољашње, која представља квалитет у односу на друго политичко друштво (државу, *нај. С.О*) који држави даје право да одреди сопствени правац без уплитања других.⁴

Позивајући се на Бодена, Слободан Јовановић дефинише суверену власт као највишу власт у држави. Из карактеристике највише власти произлази још и да је суверена власт трајна, властита и законима невезана. *Невезаност* законом, неограниченост или апсолутност је једина карактеристика суверене власти – све остале се изводе из неограничености – *неодговорна, недељива, да обухвата сву државну територију и све држављане, да сама себи одређује надлежност и да се само сама собом може обвезати.*⁵ Ипак, природна права – она која су постојала пре политичког друштва, старија и од саме државне власти, она која извиру из саме природе човекове, са којима се човек рађа – била су неприкосновена за државну власт и ограничавала су је као и данас. То значи да је државна власт могла мењати само „позитивне законе“ а не и природна права.⁶

Да би се спроводила државна власт неопходно је да њени поданици пристају на то. У маси, они представљају јавно мњење и могу да врше морални притисак на владу али не и да је правно ограниче јер суверена власт нема правне границе – законодавац може да промени сваки закон. Уколико поданици више не пристају на власт, поставиће јој фактичке границе – смениће је.

Говорећи о правном основу суверене власти, Слободан Јовановић критикује теорију о друштвеном уговору. Полазиште теорије друштвеног уговора да је пре организованог друштва постојало природно стање где људи нису били потчињени никаквом људском ауторитету, сматрао је погрешним. И тада је постојала сила, али која није била државна,

Livres de la République, I, 10, 306. Закон (*loy*) је наредба суверена која се односи на све поданике и све ствари. *Ibid.*, 300.

⁴ David Held, „Law of States, Law of Peoples: Three Models of Sovereignty“, *Legal Theory*, Vol. 8, No. 1, 2002, 3. Креснер (*Krasner*) разлаже суверенитет на четири елемента: „домаћи суверенитет“ (*domestic sovereignty*) односи се на организацију власти у држави, „Вестфалски суверенитет“ (*Westphalian sovereignty*) је елемент који искључује спољне актере из мешања у послове домаћих власти, „међузависни суверенитет“ (*Interdependence sovereignty*) односи се на право контроле прекограничног кретања људи и капитала, а „међународноправни суверенитет“ (*international legal sovereignty*) укључује узајамно признавање држава. Поред тога, Креснер прави разлику између аспеката суверености који се баве „ауторитетом“ и оних који се тичу „контроле“ - вестфалска и међународноправна сувереност тичу се искључиво ауторитета, међузависни суверенитет бави се искључиво контролом, док се домаћи суверенитет тиче и ауторитета и контроле. Stephen D. Krasner, *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton 1999, 9-25.

⁵ С. Јовановић, *О суверености*, 14.

⁶ *Ibid.*, 17.

организована и општа, већ неизвесна, произвољна, лична. Тачно је да држава сувереном влашћу намеће ограничења слободе појединцима али им не потиरे слободу – већ им својим ауторитетом обезбедбеђује слободу коју уважавају сви други (по Хобзу (*Hobbes*) и Локу (*Locke*), државна власт је и установљена са једним тачно опредељеним циљем: да штити живот, слободу и сопственост појединаца).⁷ Државна власт је ауторитет старији од појединачних воља али те појединачне воље као старије нису основале једну државну вољу нити стоје над њом. Обратно, појединачна воља односно сам појединац дужан је покоровати се власти. Када то не чини слободном вољом, на то се принуђава.⁸

Суверена власт је неодвојива од *силе*, али силе која је уређена, подведена под правила која се унапред знају. Морално оправдање државе због потчињавања појединаца својим правилима управо је у томе што се сама прва потчињава – сваки закон је акт самоограничења суверене власти. И то суверену власт разликује од сваке друге силе.⁹ Али са елементом силе сувереност превазилази правни појам и постаје просто највиша моћ која је изнад читавог правног система, она која има последњу реч. То је представљено Шмитовом (*Schmitt*) дефиницијом да је „суверен онај који одлучује о ванредном стању“, односно онај ко има политичку моћ да суспендује постојећи уставни поредак и успостави ванредно стање.¹⁰

Суверенитет се може посматрати и као врста ауторитативног односа који је друштвени однос у коме лице А жели да га лице Б следи и лице Б добровољно пристаје на то. Као врста ауторитативног односа, суверенитет има унутрашњу и спољну страну. Унутрашња се види као крајњи или највиши ауторитет у држави, док спољни ауторитет значи признање од других држава да је дати ентитет један од њих. Суверенитет споља је однос формалне једнакости у коме ни једна страна нема право заповедања а нека друга обавезу повиновања. Ово, даље, ствара анархију у односу међу државама (не анархију као непостојање власти) јер од ауторитативних субјеката (државама) ниједан не поседује ауторитет над другим.¹¹ Другим речима, суверенитет подразумева да нико „нема вишу силу“ од државе, што значи да норма међународног права не може бити валидна ако држава на то некако није пристала.¹² Ипак, ову апсолутност највише силе

⁷ Слободан Јовановић, *О држави*, Београд 1990, 47.

⁸ С. Јовановић, *О суверености*, 26-36.

⁹ *Ibid*, 50-51.

¹⁰ Теорија „апсолутне суверености“. Karl Šmit (*Schmitt*), *Norma i odluka - Karl Šmit i njegovi kritičari*, Београд 2001, 91 и даље.

¹¹ David A. Lake, „The new sovereignty in international relations“, *International studies review*, Vol. 5, No. 3, 2003, 304-305.

¹² John H. Jackson, „Sovereignty-modern: a new approach to an outdated concept“, *American Journal of International Law*, Vol. 97, No. 4, 2003, 782.

неки писци ублажавају – државни, национални суверенитет не трпи виши ауторитет осим колективног безбедоносног савеза, у који држава улази вољно, а који има за циљ узајамну заштиту чланица (данас су то НАТО или ОДКБ, на пример, *нај. С.О.*).¹³

У савременом свету суверенитет је првенствено повезан са идејом да су државе аутономне и независне једна од друге. То значи да унутар сопствених државних граница, грађани могу слободно изабрати властити облик власти. Нужна последица ове идеје је принцип неинтервенције: једна држава нема право да интервенише у унутрашњим пословима друге (Вестфалски систем суверенитета¹⁴). У новије време суверенитет се повезује са идејом контроле над прекограничним прометом. Када у вези са тим савремени писци тврде да је суверена држава готово мртва, то не значи да ће уставни поредак ускоро нестати, већ да су технолошке промене учиниле то да државе веома тешко могу, или чак не могу, да спрече промет преко својих граница било каквих материјалних (од кафе до кокаина) и нематеријалних ствари (од холивудских филмова до токова капитала). Коначно, суверенитет је значао да државе могу закључити међународне споразуме који су им у интересу, а сваки такав уговор међу државама сматра се легитимним под условом да није присилно склопљен.¹⁵ Насупрот овој повезаности држава као носилаца суверености стоје ставови о постсуверености где се ствара нови међународни поредак у коме државе један по један део суверености преносе на виши, наддржавни ниво све до успостављања глобалне суверености (светска федерација).¹⁶ Теоријски противници државне и националне суверености сматрају је незаслуженим „аксиомом“ у међународним односима који је постао препрека међународној влади, развоју међународног права и остварењу људских права и вредности. Читав концепт треба „деконструисати“, уклонити тај мит, идентификовати суштину и оставити само оно што има неку вредност.¹⁷

¹³ Вилијам Гру (*Grewe*) у: Мајкл Севиц (*Savage*), „Легализација политике и политизација права“, *Нова српска политичка мисао* 3-4/2007, 25.

¹⁴ Међутим, у том мировном уговору нема јасног става о начелу суверенитета. Derek Croxton, „The Peace of Westphalia of 1648 and the Origins of Sovereignty“, *The international history review*, Vol. 21, No. 3, 1999, 569 и даље. Опширније: *ibid.*, 569-591, Wouter G. Werner, Jaap H. De Wilde, „The endurance of sovereignty“, *European Journal of International Relations*, Vol. 7, No. 3, 2001, 286-290.

¹⁵ Stephen D. Krasner, „Sovereignty“, *Foreign Policy*, No. 122, 2001, 21.

¹⁶ Вид. Саша Гајић, „Сувереност и међународно право у постсувереном свету“, *Нова српска политичка мисао* 3-4/2007, 41-44. Заговорници теорије о постсувереном стању најчешће су политички мотивисани идејама о наднационалним политичким заједницама, европској или светској држави или, с друге стране, на афирмацију индивидуалности и индивидуалног суверенитета. Богдана Кољевић, „Агамбенова критика суверенитета“, *Нова српска политичка мисао* 3-4/2007, 112 и даље.

¹⁷ Louis Henkin, „Human rights and state sovereignty“, *Georgia Journal of International and Comparative Law*, Vol. 25, No. 1, 1995, 31-32.

ПОЈАМ ДРЖАВНЕ СУВЕРЕНОСТИ

Пре анализе Јовановићевог појма државне суверености мора се узети у обзир неколико претходних чињеница. Из одличног познавања историје и тадашњег стања друштва, произлази Јовановићев научни метод специфичне дијалектике која се заснивала на сарадњи (не борби) три елемента – тезе, антитезе и синтезе. По Јовановићу то је доприносило очувању политичке целине и остварењу друштвеног прогреса. Као неко ко је закључивао на основу чињеница, критиковао је идеје Француске револуције и сматрао да су апстракције попут савршеног друштвеног уређења које доноси опште благостање веома опасне јер немају упоришта у чињеницама. Овакав методолошки приступ је пресудно утицао и на његове идеје о суверености (која у својој материјалној димензији подразумева однос подређености и надређености између два субјекта, док је формални појам ужи и подразумева највишу власт у једном друштву, она која може да наметне своју вољу подређеним субјектима – Боден) коју је он називао *државном сувереношћу*. Сложене структуре, састављена од више карактеристика (елемената) државну сувереност посматра као јединствено биће суверене власти и услов за настанак и постојање правне државе. Али треба напоменути да су и та Јовановићева схватања правне државе, сходно његовом дијалектичком научном методу, прошла одређену еволуцију – од непарламентарне представничке демократије (америчког типа) до парламентарне представничке демократије (енглеског типа). За његова гледишта о државној суверености то се не може рећи – заступао их је доследно. Треба још напоменути да Јовановић у својој теорији државне суверености не полази од учења о држави као организму, већ је држава државно-правна личност која се не може поделити на уже делове, правне норме, већ је недељива целина.¹⁸

Сувереност је једна моћ да се створи и наметне политичка воља која обавезује све чланове политичког друштва. Државна власт има својство највише власти (*imperium, summa potestas, superanus, maiestas*) у границама своје области. То својство Слободан Јовановић назива сувереношћу и таква, највиша државна власт је суверена власт. Овде ће се навести њене карактеристике изведене из чињенице да је највиша власт на државној територији, да успоставља правни поредак који обавезује своје поданике и органе (право заповедања) и да у крајњем случају може употребити и принудна средства, силу.

Државна власт је у односу на власт сваке друге државе **независна** унутар својих граница. Ово је спољни елемент суверености који Јовановић теоријски идеализује – међу државама постоји „координован“ однос, „ниједна држава не може бити другој држави субординована“. Односи међу државама су део међународног поретка (права)

¹⁸ Борис З. Милосављевић, „Теорија државне суверености Слободана Јовановића“, *Српска политичка мисао* 3/2011, 318.

и засновани су на сагласности, „сувереној једнакости“.¹⁹ Правила се држави не могу наметнути споља ни изнутра јер би то значило да постоји нека виша воља од суверене власти а онда суверена власт не би била највиша. Уз ово, за наметање воље произашле из међународног поретка нема организоване принуде која би се употребила против државе која тај поредак не поштује.²⁰

Државна власт **није једина** у држави. Јовановић наводи и друге власти: општине и „посебне државе у држави“ (федералне јединице), које су јавно-правне личности са правом заповедања и принудним средствима. Али те власти нису на истом нивоу са државном влашћу, већ су „субординоване држави“. Оне имају право заповедања и право употребе принудних средстава али само због тога што је тако уређено правним поретком државе. Једино је држава изворна јавно-правна личност, а све остале (федералне јединице, аутономије, општине) су изведене јер своју власт изводе из државне власти.²¹

На питање да ли државна власт мора бити и **неограничена**, Јовановић одговара да мора јер над њом нема никакве друге власти која би могла да је спута. Државна власт узета у смислу *државне воље* која ствара правни поредак не може бити ограничена ни са чим па ни са тим правним поретком. Државна воља (власт) која ствара правни поредак сматра се сувереном. Такву, неограничену државну власт осликава законодавни орган који својом вољом (актом) може да мења правни поредак. На супрот томе, управни и судски органи који чине државну власт и редом располажу средствима принуде, ограничени су државним правним поретком. Њиме је уређено када се принудна средства могу употребити. Управни и судски органи тај правни поредак (законе) не могу да мењају.²²

Из Јелинековог (*Jellinek*) формалног појма суверености који подразумева да држава сама прописује свој правни систем без обзира на то шта је његов садржај, односно које су државне надлежности, Јовановић закључује да држава **сама себи прописује надлежност**. Ово је једно прецизирање неограничености суверене власти

¹⁹ Момир Милојевић, „Сувереност и територијална целокупност држава“, *Анали Правној факултету у Београду* 3–4/2002, 382. Из суверености сваке државе произлази да су државе међусобно правно једнаке и да се, према томе, не могу једна другој потчињавати. На тој основи је изграђено схватање о праву на равноправност као једном од основних права држава. У међународном праву државе су једнаке у међусобним односима, имају иста права и дужности упркос свакој неједнакости у међународним односима. *Ibid.*, 381–382. Сувереност и независност су међусобно условљене – суверености нема без независности а држава не може бити независна ако не поседује суверенитет. Матеј Савић, „Сувереност, независност и једнакост у контексту основних права (и дужности) држава у савременим изазовима међународног права“, *Годишњак Правној факултету Универзитета у Бањој Луци* 1/2015, 219.

²⁰ С. Јовановић, *О држави*, 130.

²¹ *Ibid.*

²² *Ibid.*, 130–1.

које значи да је држава слободна да одреди себи оно што ради. Али чим пропише своју надлежност, она постаје њена обавеза која је веже све док сама суверена власт не промени правни поредак (на шта увек има право). Закључак је да садржина правног поретка не може ући у (формални) појам суверености јер је сама надлежност држава различита – старе државе су имале један а савремене други попис послова, велике не раде исто што и мале, економски развијене су другачије од неразвијених а унитарне од федерација и др. Стога су писци грешили када би у појам суверености уносили материјални садржај суверености, односно све оне ствари које су у једном времену спадале у државну надлежност.²³

Појам суверености обухвата и елемент **недељивости**. Како је суверена власт највиша, не могу постојати две или више суверених власти већ само једна. Међутим, недељивост суверености не значи да постоји само један орган који обавља државну власт. Таквом државом се сматрала апсолутна монархија у којој је свемоћни владар своју апсолутну вољу изражавао доношењем закона (али ни он није био једини орган власти). У потоњим уставним монархијама дељена је законодавна власт између монарха и парламента (и његових домова) али то не значи да је суверена власт била подељена на више суверена. Суверен је само носилац законодавне власти – у уставној монархији то су монарх и парламент, а заједничка воља до које се долази посредством више личних воља – монархове, доњег и горњег парламентарног дома, представља суверену власт.²⁴ Иза суверене власти је једна државна воља која је јединствена (коју стварају људи носιοци функција, али их она превазилази) и која представља ту снагу која дејствује.²⁵

Недељивост суверености Јовановић дефинише имајући у виду области у којима се обавља власт. Недељивост суверености не значи да у истој области (ресор привреде, на пример, *нап. С.О*) мора постојати само једна власт већ да у једној области постоји само једна *највиша* власт. У тој сфери имамо и локалну власт са правом заповедања, али само као потчињену власт. Ако би држава и општина стајале у истој равни, држава би се распала на више или мање независних (суверених) општина.²⁶

Слично се може рећи и за однос државе и „посебних држава у држави“ (федералних јединица) с тим да ове, за разлику од општина, имају законодавну надлежност а организују и сопствену управу и судство. Из тога се раније изводио закључак о постојању подељене суверености. Тачно је да је законодавна власт израз суверености, али и у областима где је законодавство остављено федералним јединицама оно не представља суверену власт нити њен део. Разлог је тај што и у том кругу „посебне

²³ *Ibid.*, 132.

²⁴ *Ibid.*, 131.

²⁵ *Ibid.*, 96-7.

²⁶ *Ibid.*, 134.

државе“ подлежу надзору државе (савезне власти). Ако би оне прекорачиле своју надлежност, држава има право да их заустави. Надлежност је уређена савезним уставом а њега, у случају спора, тумачи савезни судски орган (врховни или уставни суд, *нај. С.О*) свакако у корист савезне државе. Штавише, Јовановић сматра да савезна власт може својевољно проширити или сузити надлежност „посебних држава“ и да и у оним областима у којима су оне самосталне може да им променом устава одузме право одлучивања (законодавну власт, *нај. С.О*). „Државе у савезној држави“ се, дакле, не могу назвати сувереним нити сматрати државама, већ остаје да се дефинишу као „самоуправна тела“. ²⁷ Ово значи да суверенитет у држави остаје један, неподељен.

У вези са правом суверене државе да својевољно прошири или сузи надлежност другом субјекту, може се закључити да постоји и својство **неотуђивости** суверене власти. Она се у неком делу може пренети (поверити) другом субјекту одређивањем његових послова (надлежности). Али то поверавање није коначно и неопозиво. У свако доба тај посао суверена власт може да поврати.

Суверена власт мора бити довољно јака да у већини случајева изнуди покорност својих поданика. ²⁸ Отуда је **сила** једна од њених карактеристика која мора бити само у облику организоване принуде. Она се може схватати и као резервни елемент појма суверености јер се активира тек када „држава хоће да принуди појединца (другог субјекта, *нај. С.О*) да уради и оно што не би хтео“. Употреба силе је допуштена изузетно и само ако постоји правни основ, када је повређена правна норма. У супротном, ако држава користи принуду без правног основа то се претвара у насиље што доводи до оспоравања самог права државе да постоји. ²⁹

Суверена власт а тиме и држава не могу се поистовећивати са силом ³⁰ јер сила долази до изражаја тек ако сам *ауторитет државне власти* није довољан да би се поданици понашали у складу са правним поретком. Ауторитет (углед) власти није друго до њен легитимитет – поверење народа у суверену власт и у оне људе који обављају државне функције (чине органе власти). Ауторитет је претходница силе и у исто време превенција побуне или отпору грађана – тек када дејство ауторитета није довољно или престане, суверена власт примењује силу као организовану принуду. ³¹

²⁷ *Ibid.*, 175-176 и 180.

²⁸ *Ibid.*, 30.

²⁹ *Ibid.*, 40.

³⁰ Слободан Јовановић критикује теорију о држави као сили, вид. *ibid.* 42-43.

³¹ Јовановићев савременик Харолд Ласки (*Laski*) тврдио је да суштина државног суверенитета либералних држава не лежи у сили која ће уследити због непоштовања државне наредбе, већ у самој непријатности која ће проizaћи из противљења наредби. Harold Laski, „The Personality of the State“, *The Nation*, No. 101, 116.

КРИТИКА НАРОДНЕ И ПРАВНЕ СУВЕРЕНОСТИ

Заступајући теорију **државне суверености** Слободан Јовановић је подразумевао сувереност једним од својстава *државне* власти. По тој теорији сувереност припада законодавном органу – он ствара суверену вољу коју потом спроводе управни и судски органи. Право заповедања, које је садржај вршења власти, ипак не може да спроводи сама држава јер она као правна личност нема „способност хотења“. Како то нема, држава онда заповеда преко физичких лица у државном органу који природно имају вољу или хтење, али субјект суверене власти увек остаје држава.³²

Поред теорије државне суверености постоји и **теорија народне суверености** која народ именује сувереном влашћу.³³ Ако се појам народа узме у правном значењу – као скуп људи уједињених истом државном влашћу, онда је држава исто што и народ узет као правна личност или целина која има право заповедања. Овде онда нема ни разлике између две теорије о суверености, државне и народне.

Али се теорија народне суверености другачије разуме ако се под народом сматра „поданичка маса“ која слуша државне органе који заповедају. Она их слуша (покорава се законима власти) „док јој слушање не досади“ и у некој револуцији не збаци власт. По народној суверености, народ је увек јачи од своје владе, бројнији је и отуда само он може бити суверен. Али бројношћу народа, тврди Јовановић, народна сувереност се најмање може доказивати. Бројност значи нешто само ако је народ слојан и тада дејствује као „елементарна сила“, „револуционарна снага“, што је ретко. У обичним друштвеним приликама народ је „пасивна гомила“, „инертна маса“ код које заједничке идеје немају довољно покретачке снаге. Државна власт лако управља таквим народом иако је бројно надмоћан. Чак и када народ „противстане“ власти његова бројност не мора обезбедити победу јер народ никад није тако добро организован као државна власт. Ако је народ надмоћан бројем то је фактичка а не правна надмоћност што значи да је овде на делу варијанта теорије о праву јачега а не теорија народне суверености.³⁴

Народна сувереност би могла бити само политички а не и правни принцип. Народ је у политичком смислу суверен јер се његовим интересима мора све друго потчинити, али правно није јер воља која припада поданичкој маси (народу, *нај*. С.О) не вреди највише, нити је виша од воље државних органа. Јер државни органи имају право заповедања а поданици дужност слушања. Теорија народне суверености претпоставља

³² С. Јовановић, *О држави*, 134.

³³ Народ у „природном стању“, *еџнос*, се уздиже на ниво *демоса* и постаје субјект „друштвеног уговора“ – он је носилац суверене моћи коју не преноси ни на какву „вишу“ сферу јер је сувереност демократски конституисаног народа највиши могући чин узвишености. Žarko Pačić, „Suverenost kao nomos politike: Rousseau i Schmitt“, *Filozofska istraživanja* 1-2/2014, 87.

³⁴ С. Јовановић, *О држави*, 136-137.

да воља народа вреди више од воље државних органа, да народ заповеда државним органима а у таквом односу „свака би организација власти била немогућна“.³⁵

Јовановић кашњење појма државне суверености у односу на народну сувереност објашњава историјским разлозима. У средњем веку се није могло доћи до појма државне суверености због неколико разлога: водила се борба између цркве и државе за превласт – папство се наметало као надмоћно не дозвољавајући да се државна власт схвати као суверена; Свето римско царство је присвајало себи „господарство света“ (*imperium mundi*) и истицало своју врховну власт над осталим државама које су биле „само“ краљевине и нису поред Царства, „државе над државама“, могле бити суверене;³⁶ сам феудални систем био је противречан државној суверености јер су локалне старешине биле јаче од централне власти. Иако лично потчињене владару, владар практично није заповедао локалним старешинама већ се, ограничен њиховим стеченим правима и привилегијама, са њима погађао и преговарао. У таквим условима владарева власт није могла бити схваћена као суверена, она под којом стоје све друге власти и за коју нема правних ограничења.³⁷ По изласку из средњег века услови се мењају и стварају се околности у којима настаје теорија државне суверености: владар надјачава локалне старешине, претвара их у своје органе и ствара се држава апсолутна монархија (прво у Француској). По првонасталој теорији државне суверености (Боден) суверена је она државна власт која споља не зависи ни од које друге власти (спољни елемент, *нај. С.О*), изнутра је виша од сваке друге власти (унутрашњи елемент, *нај. С.О*) и правно је неограничена (синтетички елемент, *нај. С.О*).³⁸

Али рађање апсолутне монархије изазвало је и настанак теорије народне суверености коју су створили противници теорије државне суверености. Одбацујући владалачки апсолутизам и апсолутну монархију, логично је било да се не прихвати и теорија државне суверености. Они (монархомаси, Алтузије (*Althusius*) и др) су оспоравали владалачки апсолутизам и доказивали постојање народне суверености. Сувереност припада народу а овај је преноси на владоца преко уговора, задржавајући право да збаци или чак убије господара ако је његовом влашћу незадовољан (веза са теоријом тирано-убиства). Али под појмом народа није подразумевана цела народна маса већ сталежи унутар народа који преко својих скупштина надзиру владоца. Јовановић сматра да је у условима непостојања апсолутне власти у једном човеку, теорија народне суверености изгубила сваки разлог. Суверена власт се поверава једном великом броју људи (државним функционерима, *нај. С.О*), а не појединцу и циљ је

³⁵ *Ibid.*, 137.

³⁶ Ова „накупина“ нити је света, нити је римска, нити је царство, како рече Волтер (*Voltaire*).

³⁷ С. Јовановић, *О држави*, 137-138.

³⁸ *Ibid.*, 138-139.

да се што већем броју грађана обезбеди учешће у вршењу државне суверености коју обављају као државни органи.³⁹

Како год да је усавршена организација власти и колико било државних послова да обавља, оно што је у тој власти највише – сувереност, остаје код народа у неорганизованом стању.⁴⁰ Претпоставља се да такав неорганизован народ има једну вољу и да спроводи заповести државних органа све док су те заповести у складу са његовом вољом. Међутим, у стварности народ чини скуп појединаца од којих свако има своју посебну вољу па је јединствена воља народа једна фикција. Народ је „неорганизована маса“ која да би излучила јединствену вољу мора бити организована. Воља неорганизованог народа не може бити јединствена, а једино када то може јесте ако је народ уједињен државном влашћу. Без обзира на то што народ изван државне организације нема јединство воље нити је правна личност, теорија народног суверенитета даје му суверену власт.⁴¹ Иако народ сам по себи није јединствен, Јовановић не спори да у њему има „извесних заједничких тежњи“ које, кад су јаке, државна власт узима у обзир. Те заједничке тежње испољава јавно мњење које је заправо народ па се под народном сувереношћу крије у ствари сувереност јавног мњења. Међутим, јавно мњење није одређена група (него „струја идеја“) па не може вршити власт већ има утицај. Оно је социјални (друштвени) чинилац а не правни.

Државна сувереност значи и да је државна власт правно неограничена (синтетички елемент) јер је правни поредак израз њене воље. Ово је супротстављено појму **правне суверености** по којој све воље, па и она државне власти, морају бити у границама правног поретка. Ако би се те границе прешле то би било поништење целог правног поретка. Право мора бити изнад државе да би се одржали правни и морални принципи и да појединци не би били „робови државне власти“ већ потчињени правном поретку коме и државна власт „служи“. Државна власт може бити само оруђе за одржавање правног поретка. По тој теорији, право не добија своју важност од државе, него од себе сама. Власт и државне установе морају произаћи из неке правне норме па сувереност припада правној норми а не државној власти. Из те врховне норме изводе се све друге, а подређена јој је и државна власт. Јовановић сматра да је теорија правне суверености неприхватљива пре свега због тога што одваја право од државе, што у „правном резонувању“ доводи до нерешивих тешкоћа. Ипак, позитивно је то што теорија правне суверености прихвата појам суверености као неопходан, макар суверена била и правна норма – „без једне суверене норме, настао би сукоб разних норми, које би једна другој противречиле“.⁴²

³⁹ *Ibid.*, 139-140.

⁴⁰ *Ibid.*, 134.

⁴¹ *Ibid.*, 135.

⁴² *Ibid.*, 140-142.

ДРЖАВНА СУВЕРЕНОСТ САВРЕМЕНЕ СРБИЈЕ ПО СТАВОВИМА СЛОБОДАНА ЈОВАНОВИЋА

У замишљеној „студији случаја“ пробаћемо да оживимо Јовановићеву теорију државне суверености и то тако што би је применили на садашњи уставноправни и политички моменат Републике Србије. Ово носи ризик неодговарајуће примене, пре свега због битних разлика у природи држава од пре једног века и савремених, као и другачијег политичког друштва уопште. То се неминовно одражава и на питање упоредивости негдашње и данашње суверености и примене негдашњих теорија на садашње стање. Иако сувереност Србије потиче од грађана (чл. 2 Устава), народа, што значи да је прихваћена теорија народне суверености, сматрамо да један тест суверености Србије може довести до закључка да ли, по Јовановићевим критеријумима, њена државна сувереност уопште постоји и ако је има колико је у пракси остварена.

Питање које оцену суверености Србије генерално компликује јесте уставноправни и посебно фактички статус Аутономне покрајине Косово и Метохија. У погледу уставноправног положаја може се рећи да је остао недовршен. Косово и Метохија је једна од две аутономне покрајине што значи да за њу важе све уставне одредбе које се тичу аутономних покрајина (вид. Седми део Устава). Али, како Косово и Метохија има „положај суштинске аутономије“ (Преамбула Устава) која ће се уредити „посебним законом који се доноси по поступку предвиђеном за промену Устава“ (чл. 182 Устава), ова покрајина треба да ужива још више аутономне власти. Међутим, уставноправни положај Косова и Метохије је остао делом недефинисан, а потпуно неуређен и недовршен јер тај посебни закон још увек није донет (рок је истекао 31. децембра 2008. године).

Стварни положај територије Аутономне покрајине Косово и Метохија, оцењујући га из угла српског устава, сасвим је неповољан по питању постојања државне суверености Србије. На тој територији нема њених органа власти (чак ни државних установа, осим универзитета и здравствених објеката), већ постоји уставноправни систем и органи власти албанске „Републике Косово“ која представљају неку врсту „етничког суверенитета“.⁴³ Непостојање српских органа власти релативизује државну сувереност

⁴³ „Етнички суверенитет“ настаје када етничке групе захтевају суверенитет унутар државе и покушавају да делују као да су суверене на војном, политичком, социјалном и институционалном нивоу. То је облик квази суверености који, можда, представља неки степен државности. Често су једине области у којима су такве групе ускраћене међународни односи, спољни легитимитет (признање) и регионална економска интеграција. Етнички захтеви за сувереношћу, често изражени насиљем сепаратиста, настају у иредентистичким или сецесионистичким покретима, инспирисане ранијим деловањима кроз историју, унутрашњим етничким или спољним актерима. Oliver P. Richmond, „States of sovereignty, sovereign states, and ethnic claims for international status“, *Review of International Studies*, Vol. 28, No. 2, 2002, 381–382.

Србије јер се она не простира на читавој државној територији. То ће се одразити и на анализу елемената државне суверености Србије.

Независност подразумева идеализован спољнополитички однос између држава у коме се једна држава не надређује другој, ни путем права (намећући правне норме) нити силом. У таквој теоријској конструкцији све су државе независне од било кога споља и њихова државна сувереност је једнаког и највишег својства. У стварности, овај почетни елемент државне суверености у свом чистом значењу никада није био универзално примењив на све државе. Ни у Јовановићево време, нити је данас. Одувек је постојала подела на веће и мање државе, моћне и слабе, малобројније независне и оне бројније које су више или мање зависне од других држава. Стварно независне државе, као неки виши субјект, крњиле су државну сувереност другима, намећући им своју политичку вољу у погледу доношења неких државних одлука и аката, а остављајући им тек форму независности. Иза тог сужавања државне суверености стајала је потенцијална принуда, војна сила јаче државе или групе њих, а поред тога и инструменти економске природе (кредити због којих се пада у финансијску зависност или економске санкције којима се уништава привредни капацитет државе) као средства за слабљење независности. У историји су постојала и ограничења независности држава тако што се политичка воља намеће од стране међународне организације или посебног облика државног савеза, мада је то било ређе.

Устав Србије не гарантује, изричито, начело независности Републике, већ се о постојању независности може закључити посредно.⁴⁴ Република Србија спада у групу „мањих“ држава по различитим критеријумима, од политичке и економске моћи, до бројности становништва и величине територије. У том смислу, она је у положају да трпи мешање спољног субјекта при доношењу одлука државне власти. Ово се не односи на сваку одлуку или закон, сигурни смо ни на већину њих, већ је тај утицај усмерен на најважније, стратешке државне акте. Данас, још више него у време Јовановића, политичка, технолошка и економска глобализација, као и достигнути међународни стандарди људских права и њихово тумачење, направила је „спојене судове“ у односима међу државама. Ту се моћ великих прелива по мањим државама и утиче на њихову независност а тиме и на државни суверенитет. Све ово важи за Србију која је формално независна у односу са свим другим државама јер јој ни једна од њих, речима Јовановића, није „субординована“. Ипак, утицај великих држава (САД, Русије, Европске уније и њених највећих чланица) је непрестан и у некој мери слаби ту сагласност која, теоријски замишљена, треба да постоји у односу међу државама. Тај утицај у случају Србије, поредећи је са другим сличним државама, расте јер су

⁴⁴ Чл. 1-4 и 8 Устава – одредбе о дефиницији Републике Србије, носиоцима суверености, владавини права, подели власти, територији и граници.

неке државе из групе „великих“ признале територију Аутономне покрајине Косово и Метохија као независну државу „Републику Косово“.

Ни у Србији државна власт **није једина власт** и то је одлика скоро свих савремених држава. Постоје и друге, речима Јовановића, јавно-правне личности. Држава је „изворна јавно-правна личност“ а друге које постоје су јој „субординоване“. Јединице локалне самоуправе (општине, градови и град Београд) имају одређени ниво самосталности (неупоредиво са независношћу која је одлика само државне власти), односно имају „право заповедања и принудна средства“ (Јовановић). Србија спада у ред малобројних унитарних држава које имају политичке органе власти и на средњем нивоу, између државних и органа локалне самоуправе. Реч је о два аутономним покрајинама, Војводини и Косову и Метохији, чији је положај уређен Уставом и законима државе, али он није истоветан ни уставноправно ни стварно.⁴⁵ Положај АП Војводине је уређен и аутономним актима (Статут и покрајинске скупштинске одлуке), док на Косову и Метохији то није тако. У сваком случају то што у Србији поред јединица локалне самоуправе постоје и органи аутономне покрајине, не крњи сувереност државне власти јер јој то нису конкурентне већ подређене власти. Оне се, дакле, уклапају у Јовановићево мишљење да државна суверена власт није једина у држави.

За неограниченост државне власти Србије – као делу „синтетичког“ елемента суверености, односно права да се створи сопствени правни поредак – може се рећи да важи готово исто оно што је поменуто код елемента независности. Србија својом вољом ствара и мења правни поредак, доноси устав и законе, али је погрешно сматрати да је у томе апсолутно слободна, без икаквих граница. И државну власт ограничава правни поредак који сама ствара и мора се придржавати важећег Устава и закона све док их не промени. Али друга граница је још важнија. Реч је о томе да сам правни поредак који Србија успоставља мора садржавати правила која прихватају стандарде достигнуте друштвеним развојем и напретком људске цивилизације уопште. То се, пре свега, односи на основна људска права и слободе, све до друштвеног уређења (капитализам). У том смислу, државна власт, иако теоријски неограничена, не би могла својим правним поретком укинути право на живот, слободу кретања или право приватне својине, на пример. Државна власт би, формално посматрано, и могла донети неки такав закон или устав, али би изгубила легитимитет, пореметила односе са другим државама и не задуго била смењена.

И у вези са неограниченошћу државне власти поставља се питање применљивости овог својства на јужну српску покрајину. Чињеница је да тамо нема било какве

⁴⁵ Војводина је правно уређена аутономна покрајина, док Косово и Метохија ужива суштинску аутономију која тек треба да буде дефинисана и уређена посебним законом. У стварном стању, разлике између две покрајине су неупоредиве – Војводина је у Републици Србији, док је на територији Косова и Метохије самопроглашена независна држава.

(ни ограничене ни неограничене) државне власти Србије, али то није правна сметња да се положај Косова и Метохије са суштинском аутономијом уреди у српском правном поретку. Та уставна обавеза чека државну власт више од деценије па је непоступање владе заправо негација овог елемента суверености – неограничености. Да ли државна власт уопште жели – не улазећи у то да ли то политички сме а да не угрози свој опстанак – да правним поретком уреди суштинску аутономију Косова и Метохије остаје нам непознато. Али свакако док се то не учини, неограниченост државне власти, као Јовановићев елемент државне суверености, по питању Србије и њене јужне покрајине остаје у недовољној мери присутан.

Право државе Србије да сама себи, то јест својим органима власти, **пропише надлежност** је једна конкретизација елемента неограничености државне власти. Она те надлежности (које сама себи прописује) мора поштовати. Србија је чак, што је неубичајено за унитарне државе, у једном члану Устава (чл. 97) покушала да пропише све државне надлежности, на општи начин, а потом их је конкретизовала другим уставним и законским одредбама. Ово својство државне суверености не подразумева исти садржај државних послова па тако унитарна Србија која има две аутономне покрајине нема исту надлежност са другом унитарном државом која је мање децентрализована и нема јединице политичке аутономије, а поготово јој се надлежност разликује у односу на федерације. И сама надлежност се мења па тако држава поверава или враћа надлежности у односу на друге нивое власти, осим оних којих се држава не може лишити а да не изгуби својство државе – на пример, војне силе, спољних послова или судске надлежности.

Елемент државне суверености – **недељивост**, у случају Србије заслужује посебну пажњу. Већ је написано да недељивост не подразумева да постоји тек државни ниво власти, већ да је само једна власт највиша – то је државна власт Републике Србије. Власти АП Војводине, општина, градова и главног града уклапају се у овакво тумачење појма недељивости државне суверености. Недељивост суверене власти пак може бити умањена чланством у међународним државним савезима – Европској унији, на пример. Иако већ подуже на путу ка њој, Србија је још подалеко од тога да постане члан Европске уније те ни у том смислу није пренела (поделила) део суверености на ту унију (право ЕУ не обавезује у Србији).⁴⁶ На унутрашњем пољу Србија „дели“

⁴⁶ Високи ниво међузависности (упућености једних на друге) и потреба одрживости сарадње у ЕУ даје подстицај за чвршће повезивање и ограничавање суверенитета држава чланица. Растом институционалног капацитета ЕУ (интегрисаности), узајамно мешање у међусобне послове је правило, а не изузетак номинално забрањен. Тако је Европа, кроз повезивање унутар ЕУ, као колевка спољног и унутрашњег суверенитета постала модел узајамног мешања у надлежности држава чланица. Robert O. Keohane, „Ironies of sovereignty: the European Union and the United States“, *Journal of Common Market Studie*, Vol. 40, No. 4, 2002, 749.

надлежности у различитим друштвеним областима са АП Војводином и јединицама локалне самоуправе, али ту нема поделе суверености јер је само једна, државна власт неприкосновена. У Србији само државна власт доноси законе којима се изворно (оригинерно) уређују области друштвеног живота.

Треба ли нагласити да на велики проблем у вези са овим елементом суверености наилазимо када је реч о другој покрајини, Косову и Метохији. То иде дотле да је државна сувереност данас практично подељена унутар територије Србије јер и самопроглашена „држава у држави“ – „Косово“, има своје органе власти који су највиши на тој територији (не узимајући у обзир војне трупе Европске уније ни понајвећу америчку војну базу у Европи). Та „подељеност суверености“ у стварности изгледа тако да органа власти који би представљали српску државу на тој територији више нема. Повратак државне суверености на Косово и Метохију подразумевао би одређену поделу надлежности Србије и „Косова“ али и, по теорији државне суверености, неопходан надзор Србије над том државом у држави. То би подразумевало право Србије да, у случају прекорачења надлежности од стране „Косова“, поништи или укине такав незаконит акт. Право надзора би практично дефинисало коме у тој „подели“ припада сувереност – то може бити само држава а не њен део.

Србија је у оквиру послова који чине њену државну сувереност поверила неке надлежности АП Војводини и јединицама локалне самоуправе. То је учињено Уставом и законима који су детаљније разрадили уставне одредбе. Како је суверена власт **неотуђива**, држава може променом Устава и закона вратити поверене надлежности или их заменити неким другим. Поверавање надлежности не крњи неотуђивост као својство државне суверености. Уколико би се у будућности десило поверавање надлежности Косову и Метохији после повратка покрајине под Устав Србије, чак и у много већем обиму него што је поверено послова АП Војводини, не би се повредило својство неотуђивости суверене власти.

Иза државне суверености стоји **највећа сила** (не и једина) у држави, способна да поданике (грађане) принуди да поштују уставноправни поредак. Превентива употреби организоване принуде је ауторитет власти којим се убудуће утиче на грађане да поштују правни систем. Српска државна власт неспорно представља највећу силу на претежном делу државне територије и ужива легитимитет (ауторитет) стечен на слободним изборима а који је превенција отпору грађана према власти. Оно што ограничава овај елемент државне суверености је његова неприменљивост на територији Косова и Метохије где постоји други носилац монопола силе. Уједно, ово је својство које простим факцитетом најјасније показује ограниченост српског државног суверенитета на целокупној Уставом одређеној територији.

ЗАКЉУЧАК

Оцена суверености Републике Србије по критеријумима теорије државне суверености Слободана Јовановића може да направи пресек – стање суверености Србије на сопственој територији. Сврставајући је у „мање“ државе, самим тим смо идеално замишљену потпуну сувереност, релативизовали. На мање државе, на доношење њихових правних аката и политичких одлука утиче, директно и индиректно, неколико већих држава (светских и регионалних сила, потпуно суверених) и политичких и војних савеза. Тако је великој већини данашњих држава, и Србији, сопствена независност као основа суверенитета, замишљена као апсолутна, неодржива (на дуже стазе).

Строги теоријски критеријуми и елементи за оцену постојања државне суверености, аналитички разврстани из Јовановићевог појма државне суверености, стављају пред Србију дводеценијску непремостиву препреку испуњења. То су, и кад занемаримо категорију „мале државе“, међународни протекторат и самопроглашена независност „Републике Косово“. Без органа српске државне власти на тој територији, која је по Уставу аутономна покрајина у Републици Србији, или без поделе надлежности између Србије и „косовских“ органа власти са правом надзора од стране Србије, не може бити државне суверености на читавој уставној територији.

Отуда су и Јовановићеве компоненте државне суверености – независност, неограниченост и право прописивања надлежности, недељивост, неотуђивост и постојање највеће фактичке силе – само делом остварене и то, у одређеној мери, на преосталој територији Републике Србије.

Чињеница да је могуће, па чак и корисно, измерити садашњи тренутак Србијине суверености критеријумима Слободана Јовановића, макар резултат и не био повољан, наводи на закључак да су ставови о државној суверености превазишли свог творца и данас дан остали актуелни и корисни.

Slobodan P. Orlović

CONTEMPORANEITY OF SERBIA BY CRITERIA OF THE SOVEREIGNTY OF SLOBODAN JOVANOVIĆ

S u m m a r y

This paper analyses the theory of state sovereignty by Slobodan Jovanović, describes (his) comparison of state sovereignty with national and legal sovereignty, and evaluates the sovereignty of contemporary Serbia according to Slobodan Jovanović's criteria. Elements of

state sovereignty - independence, unlimited and right to regulate jurisdiction, indivisibility, inalienability and existence of the greatest physical force – are measured by the present state moment of Serbia, indicate that the state sovereignty only partly realized, primarily because of the situation in Kosovo and Metohija.

Keywords: sovereignty, Slobodan Jovanović, Serbia, state, constitution